

■ Iniciatíva sa bežne definuje ako podnet, popud k činnosti, schopnosť samostatne konať, podnikáť alebo podnecovať tvorivé konanie jednotlivcov i skupín. V našom prípade nejde o iniciatívu ako všeobecne sociálnu alebo charakterovú vlastnosť človeka. Budeme si ju všímať predovšetkým s súvislosti s podnikateľskou činnosťou družstevných výrobcov. Iniciatívu tu teda chápeme ako vnútorný zdroj tvorivého rozvoja výrobných síl, ktorý sa uplatňuje vo forme podnetov a návrhov družstevníkov ako skupinových vlastníkov výrobných prostriedkov pri výstavbe a praktickej realizácii úloh svojho kolektívneho hospodárstva. Ide tu vlastne o tvorivú spoluúčasť družstevného subjektu predovšetkým na rozhodovacích procesoch riadenia. Stotožňujeme sa s výkladom Slejšky (1962), ktorý hovorí, že pojem „iniciatíva“ označuje aktivitu, nie však akúkoľvek, ale aktivitu tvorivú, ktorá nemá len výkonný charakter a predpokladá uvedomelú účasť na rozhodovaní.

Ak je zdrojom takto chápanej iniciatívy spoločenské vlastníctvo vôbec, potom je tým adekvátnejší uvedený obsah tejto kategórie v podmienkach skupinovo-vlastníckych socialistických vzťahov. Pokúsime sa preto rozborom niektorých základných aspektov výrobných síl a ekonomických vzťahov v JRD o stručné charakterizovanie zásadných teoretických predpokladov ekonomickej a výrobnnej iniciatívy takých sociálnych systémov, akými sú pracovné skupiny týchto kolektívnych podnikov.

CHARAKTERISTIKA VÝROBNÝCH SÍL A EKONOMICKÝCH VZŤAHOV

Výrobné sily tvoria objektívny materiálny základ spoločenského vývoja. Avšak bez sústavnej ďalšej tvorivej činnosti ľudí, ako ich živej a mysliacej zložky, by sa nepretržite nevyvíjali z nižšieho na vyšší stupeň. Ich sústavný rozvoj možno teda charakterizovať ako výslednicu vzájomného pôsobenia objektívnych procesov a praktickej činnosti ľudí. Práca sa takto stáva aktívnou zložkou výrobných síl, ale jej subjektívny charakter nie je úplne neodvislý od ich objektívnej stránky. V procese pracovnej činnosti nastáva zjednocovanie objektívnej a subjektívnej stránky výrobných síl.

Ak považujeme družstevných robníkov za živú zložku výrobných síl vlastného podniku, potom ich musíme takto chápať vrátane vzťahov, vyplývajúcich z delby a organizácie práce. Tým majú výrobné sily JRD, miesto jednostranného chápania, širší spoločenský charakter. Nie sú tu teda na jednej strane stroje, pôda a družstevníci ako objektívne existujúce výrobné sily a na druhej strane neodvislá pracovná činnosť ľudí ako subjektívna sféra výrobných vzťahov.

Vzťahy medzi výrobcami sa však neobmedzujú len na pracovnú prevádzku, pokračujú vo sfére vzájomných pomerov medzi nimi a výrobnými prostriedkami.

Tu už „práca, ktorá je svojim konkrétnym obsahom kategóriou sféry výrobných síl, je svojou abstraktnou formou kategóriou ekonomickou, lebo prebieha v rámci určitého ekonomického spojenia pracovníkov s výrobnými prostriedkami“ (Slejška 1962).

Z uvedeného vyplýva, že práca družstevníka je výrobo-prevádzkovým a súčasne i ekonomickým, spoločenským procesom. Jej organizácia je odvislá ako od charakteru existujúcich výrobných síl, tak aj od typu reálnych *ekonomických vzťahov*. Posudzovanie delby a na nej spočívajúcej organizácie práce len z aspektu ekonomických vzťahov znamená obídenie techniky ako objektívneho činiteľa produktivity a celej prevádzky družstva. Práve tak by bolo jednostranné merať pracovnú výkonnosť družstevníkov len na základe technickej vybavenosti podniku, pretože by sa tu stratil vplyv aktívnej účasti subjektívneho činiteľa na rôznych rozhodovacích procesoch v družstevnom hospodárstve. Vzťahy medzi družstevníkmi majú v oblasti delby, organizácie práce a pracovno-prevádzkovej spolupráce charakteristiku výrobných síl a v otázkach riadenia a využívania svojho kolektívneho hospodárstva nadobúdajú ekonomický charakter.

Vo vzájomnom pôsobení výrobných síl a ekonomických vzťahov sa neustále vyvíja aj reprodukčný proces družstevného poľnohospodárstva. Všetky sprievodné javy tohoto vývoja, či už ide o koncentráciu výroby, delbu alebo organizáciu práce, či samotnú iniciatívu družstevných výrobcov, nestoja samy osebe, neodvisle od vplyvu výrobných síl a ekonomických vzťahov, vrátane vzťahov vlastníckych.

Aktívne využívanie výrobných síl umožňuje prostredníctvom konkrétnej práce vytvárať užitné hodnoty. Pôsobením ekonomických vzťahov vzniká na základe aktraktnej práce smenná hodnota. Zmyslom vlastníctva je vytvárať konkrétnou prácou hodnoty a tieto cez ekonomické vzťahy na základe abstraktnej práce realizovať na trhu a obnovovať takto reprodukčný proces družstva vždy na vyššej úrovni.

ROZPORNÁ JEDNOTA VÝROBNÝCH SÍL A EKONOMICKÝCH VZŤAHOV

Hlbokú vnútornú dialektiku výrobných síl a ekonomických vzťahov nemožno zjednodušiť na vonkajšiu kauzálnu mechaniku. Ekonomické vzťahy nie sú len holým nástrojom výrobných síl, ako určujúceho činiteľa, sú aj ich neoddeliteľným momentom. Výrobné sily nie sú zase úplne neodvislé od ekonomických vzťahov, naopak, sú pod vplyvom ich spätého pôsobenia, či už je uvoľňujúce alebo brzdiace. Teda aj napriek celkovej určujúcej funkcii výrobných síl majú svoje vnútorné zákonitosti a hybné sily aj ekonomické vzťahy. Táto vnútorná spätosť má svoj význam v chápaní a riešení rozporov medzi výrobnými silami a ekonomickými vzťahmi, a to bez ohľadu na fakt, či ide o rozpory vnútorné v jednej alebo druhej kategórii, alebo vonkajšie, medzi nimi vzájomne.

Rozpory medzi výrobnými silami a ekonomickými vzťahmi nemôžeme však chápať izolovane, len ako vnútorné rozpory vo výrobných silách, pretože pracovný proces, to nie sú vzťahy sprostredkované len technikou a technológiou, ale aj ekonomikou. Rozpor medzi nárokmi novej techniky na kvalifikovanú pripravenosť družstevníkov nie je len rozporom výrobných síl, ale aj, a často predovšetkým, problémom ekonomických vzťahov. Tak isto delba a z nej vyplývajúca organizácia práce nie je len otázkou výrobnnej prevádzky, ale aj ekonomiky družstva.

Vývojové potreby výrobných síl sa dostávajú do rozporu so stavom pracovníkov alebo s organizáciou práce, ktorú predtým vyvolali. To znamená, že keď majú mať ekonomické vzťahy pod vplyvom technického pokroku neustále aktívny spätý

vplyv na výrobné sily, musia prekonávať všetko regresívne. Tvorivá pracovná činnosť človeka tu funguje ako spojovací článok. Subjektívny činiteľ môže však svoju úlohu aktívneho organizátora v rozvoji techniky a ekonomiky, respektíve vo výrobnom procese, zohrať len za predpokladu potrebného priestoru pre jeho iniciatívu.

SKUPINOVÉ VLASTNÍCTVO

Každý typ vlastníctva predstavuje určité základné vzťahy medzi ľuďmi, ktoré sa prejavujú v podobe ich konkrétneho vzťahu k výrobným prostriedkom. Zmysel vlastníctva je totiž neodmysliteľný od reprodukčnej funkcie ľudskej práce a jeho spoločenskej objektívnej úlohy, lebo „výrobcovo vlastníctvo je teda spoločenskou závislosťou daná výlučnosť ovládať tú či onú reprodukčnú funkciu práce“ (Málek 1962).

Koncentrácia výroby a ekonomiky družstva nepôsobia automaticky na rozvoj skupinovo-vlastníckeho podniku. Kolektivismus má v JRD svoje konkrétne vyjadrenie a prejavy. Skupinové vlastníctvo tu predstavuje *priamy vzťah družstevného kolektívu k spoločným výrobným prostriedkom*. Jeho konkrétnym výrazom je bezprostredný osobný pomer každého člena kolektívu k tomuto vlastníctvu, pretože dôchodok družstevníka nie je odvislý len od jeho práce, ale aj od hospodárskych výsledkov celého družstva. *Pre zvyšovanie ekonomickej a vôbec spoločenskej výkonnosti podniku tohoto typu je preto mimoriadne dôležité sústavné rozvíjanie iniciatívy a upevňovanie ako dielčich pracovných skupín, tak celodružstevného kolektívu.*

Ekonomické a spoločenské zákonitosti majú pre formovanie a fungovanie jednotlivých skupín i celodružstevného spoločenstva základný význam ako z hľadiska podniku, tak celej spoločnosti. V danom prípade sú to predovšetkým socialistické ekonomické vzťahy, ktoré podmieňujú utváranie a existenciu družstiev ako spoločenských skupín. Socialistické spoločenské vzťahy vôbec priťahujú nové zákonitosti delenia ľudí na spoločenské skupiny; tým podmieňujú aj ich vzájomné vzťahy. Základnou bunkou nového delenia spoločenských skupín je socialistický pracovný kolektív. Efektívna činnosť spoločenských skupín v JRD má okrem všeobecných predpokladov aj svoje špecifické predpoklady alebo požiadavky.

ÚČASŤ DRUŽSTEVNÍKOV NA RIADENÍ

VŠEOBECNÉ PREDPOKLADY ÚČASTI

Praktická realizácia socialistickej celospoločenskej kooperácie vyžaduje aktívnu účasť jej jednotlivých zložiek nielen na uskutočňovaní, ale aj na tvorbe konkrétnych dielčich programov. Ale aj v socialistickej delbe ostáva práca rozdelená na výkonnú a riadiacu činnosť. V riadení výroby nejde len o procesy medzi ľuďmi a prírodou, ale aj medzi ľuďmi samotnými, pretože „rozhodovanie o veciach je spravidla rozhodovanie aj o ľuďoch, riadenie znamená nielen manipuláciu s vecami, ale tiež manipuláciu s ľuďmi... tým si podržuje svoj spoločenský aspekt“. (Šulc 1965).

Jednota pracovného ako technického a hodnototvorného ako ekonomického procesu vtláčaajú riadiacej práci vecný a súčasne spoločenský obsah. Sú to špecifické a vzájomne sa podmieňujúce stránky riadiaceho procesu. *Technická stránka výroby* má svoje technologické a organizačné náležitosti. Ich rešpektovanie v riadiacej práci predpokladá príslušnú odbornú kvalifikáciu. Tieto

fakty si vynucujú, aby sa riadenie stalo záležitosťou vydelenej skupiny osobitne pripravených pracovníkov.

Spoločenská stránka výroby súvisí s charakterom pracovného procesu. Oddelenie výkonnej a riadiacej činnosti znamená, že človek je nielen subjektom, ale aj objektom riadenia. Daný stupeň delby práce, ako jednotlivcej, tak celospoločenskej, neumožňuje, aby sa práca stala prvou životnou potrebou, pretože jej prvoradou funkciou je zabezpečenie existencie človeka.

Princíp socialistickej kooperácie, v ktorom ako „riadiaci“, tak „riadení“ majú rovnaký vlastnícky vzťah k výrobným prostriedkom, vytvára v podstate rovnakú základňu motivácie konania všetkých pracovníkov. Avšak rôzne sociálne pozície, ktoré súvisia s delbou práce, na druhej strane objektivizujú rôznorodosť záujmov diferencovaných sociálnych skupín, alebo stavajú do kontrapozícií blízke ciele s dlhodobými. Ekonomické záujmy samotné nemožno stožtožniť so spoločenskými a aj keď sú v podstate určujúce, ich bezpodmienečná absolutizácia nie je správna. V motivácii konania ľudí hrajú často dôležitú úlohu rôzne mimoeconomické záujmy, ktoré môžu byť v jednotlivých situáciách aj rozhodujúce.

Poznávanie a riešenie rozpornosti jednotného procesu riadenia, ktorý má technickú a spoločenskú stránku, vyžaduje adekvátnu účasť „výkonných“ pracovníkov na riadení výroby. Takto možno totiž jednak predchádzať manipulovaniu riadiacich s riadenými a jednak táto cesta umožňuje urovnávanie objektívne vznikajúcich konfliktov. A „tu práve začína problém demokracie v riadení výroby, tu je hranica, kde do vzájomného styku vstupuje odbornosť s laickým pohľadom, veda s demokraciou“ (Sulc 1965).

Obsahom účasti pracujúcich na riadení však nemôže byť tak technická, ako práve spoločenská stránka reprodukčného procesu. Zásahy do technickej stránky výroby predpokladajú špeciálnu odbornú prípravu. Riadení nie sú obyčajne objektívne na túto úlohu dostatočne kvalifikovaní. Spoločenská stránka výrobného procesu sa cez ekonomické alebo mimoeconomické záujmy dotýka bezprostredne pracujúcich. V záujme uspokojovania ich individuálnych, skupinových a celospoločenských potrieb treba voliť čo najracionálnejšiu techniku a technológiu, využívať vedu. Sú to teda predovšetkým otázky uspokojovania sociálnych, kultúrnych a vôbec spoločenských potrieb života a proporcie ďalšieho ekonomického vývoja podniku, ktorých riešenie umožňuje reálnu demokratickú účasť pracovníkov na riadení.

Decentralizovaný model riadenia vytvára priestor pre úvahy práve nad spoločenskou stránkou výrobného procesu. Takto sa stanovovania konkrétnych ekonomických cieľov, ktorým sa prispôbujú potom aj technické prostriedky, môžu zúčastniť aj pracujúci, ktorí v danom prípade vystupujú nielen ako riadený objekt, ale aj ako riadiaci subjekt. Podmienky pre zvyšovanie účasti pracovníkov na riadení spoločenskej stránky reprodukčného procesu vo výrobných podnikoch posúva dopredu „zdokonalená sústava plánovitého riadenia národného hospodárstva“, ktorá sa v modifikovanej forme začína uplatňovať aj v poľnohospodárstve.

KONKRÉTNÁ ÚČASŤ DRUŽSTEVNÍKOV

Uvedené všeobecné zásady platia vo zvýšenej miere pre aktívnu účasť družstevníkov na riadení ich hospodárstva. Realizácia skupinového vlastníctva *objektívne* predpokladá *subjektívny* vplyv člena na priebeh reprodukčného procesu družstva.

V tovarovo-peňažných vzťahoch plní práca predovšetkým funkciu existenčného zdroja aj pre družstevníka. Jej hodnototvorná funkcia pozostáva z práce pre seba, pre družstevný kolektív a celú spoločnosť. Proporcie jednotlivých zložiek práce vcelku teda určujú hmotnú a od nej v podstate závislú aj morálnu zainteresovanosť člena družstva na osude kolektívneho hospodárstva. Rozpor individuálnych, skupinových a celospoločenských záujmov možno úspešne prekonávať len vzájomnou dohodou medzi družstevníkmi a družstvom a medzi družstvom a spoločnosťou.

Administratívno-direktívny model riadenia poľnohospodárstva nevytváral podmienky pre tento typ spolupráce, čím oslaboval záujem družstevníkov o svoje hospodárstvo.

Existencia a sústavný rozvoj JRD nevyhnutne predpokladá neformálnu účasť členov práve na *spoločenskej stránke riadenia reprodukčného procesu*. Ide o stanovovanie konkrétnych ekonomických cieľov podniku, úlohy a štruktúru výrobných odvetví, o realizáciu, mieru akumulácie, ale aj o sociálne, kultúrne a vôbec spoločenské zabezpečenie členov, pracovných skupín, o problémy mladých, starých, žien apod. V riešení ekonomických a mimoeconomických záujmov je jadro vnútrodružstevnej demokracie.

Zdokonalená sústava plánovitého riadenia poľnohospodárstva vytvára priestor pre aktívnu účasť družstevníkov práve na spoločenskej stránke riadiaceho procesu a uvoľňuje iniciatívu výrobcov nielen v záujme uspokojovania skupinových, ale aj celospoločenských potrieb. Účinnosť tohto modelu možno však očakávať až za predpokladu jeho aplikácie v procese vnútrodružstevného riadenia.

INICIATÍVA V PRACOVNÝCH SKUPINÁCH

Zvyšovanie účasti výkonných pracovníkov v ekonomickej sfére riadenia priamo organicky predpokladá aj *upevňovanie pracovných kolektívov*. Sú to dva aspekty jedného a toho istého spoločenského procesu. Podstata neformálnej účasti družstevníkov na riadení spočíva predovšetkým v možnosti rozhodovať o vývoji, budúcnosti, tvorbe a rozdeľovaní dôchodku svojho skupinového podniku. Domnievame sa, že *obsah účasti podmieňuje iniciatívu*, vynucuje si aj jej formy. Demokratizácia riadenia sa však nevzťahuje len na družstvo ako celok, ale aj na jeho jednotlivé pracovné útvary.

Tak ako bez pevnej a vlastným spolupôsobením vytvorenej *stability a perspektívy* nemôže existovať družstvo, nemožno bez týchto predpokladov očakávať ani zvyšovanie iniciatívy jeho dielčích pracovných kolektívov. Ak potrebuje dostatočný priestor pre svoju ekonomickú aktivitu celodružstevný kolektív, nemôže jeho vedenie direktívnym spôsobom postupovať voči svojim podriadeným organizačným zložkám. *Stupňovaná výkonnosť každého základného pracovného kolektívu družstva predpokladá účasť na tvorbe programu jeho vlastnej pracovnej činnosti ako aj na dôsledkoch realizovania cieľa*.

S účasťou na obsahovej stránke riadenia jednotlivého člena, dielčieho i celodružstevného kolektívu priamo organicky súvisí *hmotná zainteresovanosť* ako prioritný predpoklad iniciatívy. Je obsiahnutá v ekonomických záujmoch, ktoré sú najvlastnejším predmetom a dôvodom účasti družstevníkov na riadení kolektívneho podniku. Obsah takto chápanej zainteresovanosti je hlbší a širší ako dielči peňažný efekt viazaný na splnenie výkonovej normy, resp. na objem stanovenej práce alebo produkcie. Má aktívnejšiu a dynamickejšiu funkciu nielen ekonomického, ale aj morálneho charakteru a jej konkrétny hodnotový výraz je jej jedným, aj keď podstatným momentom.

Poukázali sme na obsahové jadro a zmysel rokovania pracovných kolektívov a členských schôdzí, ako na predpoklady a možnosti účasti družstevníkov na riadení. Avšak bez náležitých informácií, ako ďalšej základnej podmienky tejto účasti, by všetky ostatné predpoklady neumožňovali správne rozhodovanie a od neho závislé konanie. Spojovací kanál, cez ktorý beží tok vzájomných informácií medzi pracovnou skupinou a jej vedením, ako aj vedením družstva a medzi skupinami vzájomne, umožňuje komunikáciu a všestrannú interakciu, bez čoho nie je možná efektívna aktivita. Neinformovanosť spôsobuje nielen neadekvátne konanie, ale vedie nakoniec k pasivite. Z hľadiska upevňovania družstevnej kolektivity má podnecovanie a využívanie tvorivej účasti pracovných skupín na riadení aj pozitívny výchovný dosah.

Realizácia účasti družstevníkov na riadení zvyšuje objektívne požiadavky aj na *vedenie družstva*, na tok informácií, na jeho výchovnú prácu. Je preto správne predpokladať, že popri determinujúcom nadpodnikovom systéme riadenia má pre vnútrodružstevnú demokraciu iniciatívne pôsobenie dielčích kolektívov i celodružstevného kolektívu kauzálny význam *spôsob riadenia* samotného družstva zo strany jeho vlastného vedenia.

EKONOMICKÁ A VÝROBNÁ INICIATÍVA

Na základe predchádzajúcich úvah možno usúdiť, že iniciatíva spočíva na ekonomicko-morálnom stimulovaní aktivity a v podstate v sebe spája objektívne so subjektívnym.

Priamy ekonomický vzťah družstevníkov voči výrobným prostriedkom si vyžaduje ich *účasť na riadení, respektíve spoluriadení, predovšetkým ekonomických procesov družstva*. Fakt tejto účasti ďalej nielen objektívne podmieňuje, ale priamo vyvoláva v prvom rade ich *ekonomickú iniciatívu*, ktorú charakterizuje predovšetkým tvorivá podnetná činnosť spoločenských vlastníkov výrobných prostriedkov, dotýka sa hlavne spoločenskej stránky riadiaceho procesu a jej zmyslom je obnovovanie reprodukčného procesu vždy na vyššej a vyššej úrovni. Vcelku je primárnou a nemožno ju oddeliť od demokratizácie riadiaceho procesu.

Ekonomické ciele družstva sa naplňujú v jeho poľnohospodárskej výrobe a realizujú cestou trhu. Uskutočňovanie zámerov ekonomickej iniciatívy má teda svoj prostriedok vo výrobnej prevádzke družstevného podniku. Tým dochádza k zásadnému podmieneniu *výrobnej iniciatívy*, pod ktorou rozumieme tvorivú činnosť výrobcov, vo výrobnoprevádzkových procesoch podniku v záujme dosiahnutia predtým stanovených vlastných ekonomických cieľov. Výrobná iniciatíva družstevníkov je teda v podstate adekvátne ich ekonomickej aktivite, respektíve účasti na formovaní a stanovení, prípadne prijatí vlastných ekonomických cieľov.

V prvom prípade ide o riadiacu, v druhom o výkonnú zložku iniciatívy. Obe sú vzájomne, a opäť nie mechanicky kauzálne, spojené, ale vzhľadom na vyššie uvedenú hierarchizáciu je ekonomická iniciatíva vcelku podmienujúcim a výrobná vcelku podmieneným komponentom aktivity. Tento vzťah nevylučuje situácie a momenty, v ktorých výrobná aktivita násobí očakávané ekonomické ciele, čo prakticky znamená, že objektívne podmienky nelimitujú vždy a najmä nie absolútne konanie subjektu. Vcelku však možno predpokladať, že výkonní družstevníci, ako riadený objekt, vynaložia oveľa vyššie a tvorivejšie úsilie v plnení úloh, o ktorých v súlade s ekonomickými záujmami predtým rozhodli ako riadiaci subjekt.

Tak ako sme charakterizovali vzťah medzi účasťou na spoločenskej a tech-

nickej stránke riadenia, existuje teda v závislosti od tejto účasti v podstate *väzba aj medzi ekonomickou a výrobnou iniciatívou*. Ide však o korelácie základné, nie lineárne, ktoré sa v rôznych podmienkach vzájomnej interakcie môžu dostávať do značne zložitejšieho spolupôsobenia práve s ohľadom na funkciu subjektívneho činiteľa. Určité zásadné vzťahy tu však platia. Keď uvádzame na prvé miesto ekonomickú a v jej súvislosti potom výrobnú iniciatívu, nejde len o upresnenie poradia pojmov, ale o principiálnu dôslednosť vo väzbách, ktoré spočívajú na socialistických ekonomických, resp. vlastníckych vzťahoch v jednotných roľníckych družstvách.

KOLEKTIVIZMUS AKO MORÁLNY A UVEDOMELÝ VZŤAH

V súvislosti s vyššie uvedenými vzťahmi vystupuje skupina družstevníkov nielen ako výrobný, úzko ekonomický, ale ako komplexnejší sociálny jav. S prihliadnutím na širšiu spoločenskú funkciu a s ohľadom na nevyhnutné vzťahy medzi členmi v procese fungovania nadobúda váhu aj *morálna stránka* úrovne družstevného kolektívu. Nechápeme ju tu izolovane, ale zásadne vo vzťahu s objektívnou ekonomickou úrovňou družstva.

Ak obsah a intenzita účasti družstevníkov na riadení nezodpovedajú ich ekonomickým, prípadne mimoekonomickým záujmom, nastáva formálny pomer k rozvíjaniu družstevnej kolektivity, nezáujem o prácu v kolektívoch. Keď táto účasť odráža realizáciu týchto záujmov, nastáva spravidla iniciatíva, ktorá smeruje k progresu v pracovnej skupine i v celodružstevnom kolektíve. Tieto procesy majú v tovarovo-peňažných vzťahoch základný význam nielen pre upevňovanie morálky, ale aj pre rast *spoločenského vedomia* družstevníkov. Takto sa rozvoj družstevnej kolektivity, ktorý je v podstate ekonomickým procesom, súčasne odráža v nadstavbe, najmä vo vývoji vzťahu k práci, resp. pracovnej morálke, ako v zložitom uvedomovacom procese.

Materiálnu a morálnu stránku v ekonomických vzťahoch ľudí je vôbec veľmi ťažké oddeliť, pretože sú vzájomne sa podmieňujúcimi zložkami aj širších spoločenských vzťahov, na ktorých funguje ľudská spoločnosť. Aj napriek prioritě materiálnych vzťahov majú dôležitú úlohu aj vzťahy morálne, uvedomenie. Objektívna a subjektívna stránka spoločenských procesov sú tak nerozlučne spojené, že je veľmi ťažké rozlíšiť pokiaľ je napr. vlastný pracovný program skupiny motivovaný vyslovene ekonomicky a odkiaľ je záležitosťou morálky. Bez dostatočne účinných materiálnych predpokladov je však očakávanie spätnej aktívnej úlohy vedomia iluzórne, pretože „tým významnejšia je súvislosť ekonomických a morálnych momentov v rámci socialistických spoločenských vzťahov, ktoré zahrňujú cieľavedomú iniciatívu pracujúcich vo výrobnej a ekonomickej oblasti“ (Slejšká 1962).

Nedoceňovanie funkcie ekonomických vzťahov nemôže nahradiť morálka, ktorá nemá v týchto podmienkach na čo nadväzovať. *Socialistický pomer k práci, ako nová hodnota, to nie je len otázka vedomia*. Podobne vývoj socialistických pracovných kolektívov nie je len morálna či výchovná záležitosť. Už vyššie sme poukázali, že detailné determinovanie a fakticky oddeľovanie ekonomických vzťahov od upevňovania morálky, resp. rastu vedomia členov JRD, vedie k formálnemu postoju alebo nezájmu družstevníkov o ich kolektívne hospodárstvo. Individuálne rozdiely môžu byť výsledkom postoja jednotlivcov, ale objektívne ekonomické predpoklady sú rovnaké.

Vytvorenie, rast a upevňovanie kolektivismu družstevníkov, ako morálneho vzťahu k práci a k sebe navzájom, možno teda predpokladať len v dialektickej jednote s takým vývojom ekonomických vzťahov, ktoré umožňujú, aby sa členovia stali skutočnými hospodármi svojho družstevného podniku.

SÚŤAZENIE AKO KONKRÉTNY PREJAV INICIATÍVY

Nekomplexné chápanie iniciatívy, jej zužovanie len na uvedomelé konanie subjektívneho činiteľa, ako aj obmedzovanie jeho účasti len na výkonnú funkciu technickej stránky výrobnoprevádzkového procesu, vedie k jednostrannému pohľadu aj na socialistické súťaženie. Aj ono sa takto dostáva len do sféry nadstavby, chápe sa ako izolovaný ideologický vzťah a očakáva sa od neho morálne výchovné pôsobenie, ktorého hlavným efektívnym výsledkom je uvedomelé zvyšovanie intenzity výroby a produktivity práce, resp. postupná premena charakteru práce na prvú životnú potrebu človeka.

Uvedený prístup k súťaženiu vedie k jeho oddelovaniu od materiálnoeconomických procesov, čo koniec-koncov súvisí s technokratickým chápaním riadenia. Konečným výsledkom oddelovania riadenia, ako jednotného komplexného spoločenského procesu, na oblasť materiálnej činnosti, ktorá je doménou technikov, a sféru výchovnej práce, ktorá patrí ideologickým pracovníkom, je často formalizmus v rozvíjaní iniciatívy pracujúcich.

Ak pochopíme súťaženie ako konkrétny prejav iniciatívy a jeho pôsobenie vidíme v ekonomickomorálnej podmienenosti, potom nemožno túto formu zvyšovania aktivity oddelovať od podstaty riadiaceho procesu. Vyššie sme si objasnili pojem economickej a výrobnjej iniciatívy, ako aj zásadnú závislosť ich pôsobenia, jednak na rozhodujúcej a podmieňujúcej účasti družstevníkov na spoločenskej stránke riadenia a jednak na ich takto podmienenej aktivite vo výrobnoprevádzkových procesoch družstva. Z toho vyplýva, že tak ako iniciatívu nemožno chápať ani jeden z jej konkrétnych prejavov vo forme socialistického súťaženia izolovane od účasti družstevníkov na riadení ich družstva. Vzhľadom na to, že economická a výrobná iniciatíva je objektívnym prejavom základného economickeho vzťahu, patrí teda aj súťaženie medzi konkrétnymi tvarmi economických vzťahov vzájomnej aktivity, spolupráce a pomoci kolektívnych vlastníkov. Je to dôsledok reálneho materiálneho vzťahu výrobcov a vlastníkov.

Na základe uvedených vzťahov sa nezdá byť realizácia economickej o výrobnej iniciatívy len metódou riadenia. *Účasť družstevníkov na riadení economických procesov družstva* a z nej vyplývajúca objektívna iniciatíva je vnútorným organickým princípom a nie vonkajším dobrovoľným nástrojom jeho riadiacej sústavy. Uviedli sme, že účasť družstevníkov na rozhodovaní o efektívnom využívaní a rozvíjaní kolektívnych výrobných prostriedkov podmieňuje aj ich economické a v podstate z neho odvodené pracovné iniciatívne konanie. Potom ani súťaženie nemôže mať len jednostranný výkonný charakter, pretože ako konkrétny prejav iniciatívy „sa stáva významným článkom vzájomného pôsobenia a nadväzovania výrobných síl a socialistických economických vzťahov“ (Slejšk a 1962).

V otázkach socialistického súťaženia, ako formy uskutočňovania iniciatívy, nejde v podstate taktiež o nič iné, ako o jednotu účasti na rozhodovaní a realizovaní rozhodnutého. Súťaženie nemožno teda v JRD oddelovať od aktívnej účasti družstevníkov práve na economickom, sociálnom a vôbec spoločenskom rozvoji ich družstva, pretože táto konkrétna forma iniciatívy je prejavom tejto účasti.

Naznačenými vzťahmi nemienime znižovať význam a úlohu aktívneho spätného pôsobenia subjektívneho činiteľa, resp. jeho uvedomelého postoja na rozvíjanie súťaženia v jednotných roľníckych družstvách. Naopak, v niektorých zložitých prírodno-economických procesoch, napr. rastlinnej výroby, hrá aktivita človeka

neraz limitujúcu úlohu. Tým viac však platí, že jeho vlastnú výrobnú prevádzkovú iniciatívu musí motivovať aktívna účasť na ekonomickom rozhodovaní o zmysle vynakladania jeho zvýšeného úsilia. Naproti tomu sú dlhšie súťažné úsilia, ktoré nepredpokládajú predchádzajúcu účasť na riadení, pretože v nich ide napr. o maximálny výkon jednotlivca v minimálnom termíne. Tu je mimoriadne dôležitý subjektívny činiteľ. Nám však ide v danom prípade o podstatu konkrétnej aplikácie iniciatívy vôbec a nie o jednotlivé formy súťaženia. V našich úvahách vychádzame z podstatných vzťahov a závislostí medzi materiálno základnou a nadstavbou, ekonomicko-spoločenskými a technickými procesmi v riadení družstevného podniku. V rámci týchto vzťahov posudzujeme aktívnu úlohu človeka, ktorý je raz riadiacim subjektom a druhý raz riadeným objektom, resp. ukladajúcim a vzápätí aj vykonávajúcim činiteľom.

Uvedomujeme si, že tieto väzby nie sú mechanické, lineárne, kauzálne, že popri ekonomických záujmoch existujú záujmy mimoeconomické, že práve uvedomelé pôsobenie družstevného subjektu môže spôsobovať v jednotlivých prípadoch aj iné podmienenosti než o akých uvažujeme. Úloha subjektívneho činiteľa a jeho aktivity v značnej miere súvisí aj s uvedomelým postojom k plánovaným úlohám a nielen k osobným záujmom, ale aj k potrebám skupiny alebo spoločnosti. Socialistické súťaženie funkciu morálneho faktora potvrdzuje.

Avšak subjektívne úsilie, ktoré nespočíva na objektívnych predpokladoch, môže zaznamenať len relatívne a dočasné úspechy vo zvyšovaní iniciatívy, pretože neadekvátne ekonomické vzťahy neumožňujú jej pozitívny a trvalý vývoj. Na základe všetkého, čo sme uviedli, vyslovujeme preto názor, že rast a vplyv vedomia družstevníka na jeho individuálnu alebo kolektívnu iniciatívu súvisí vo svojich základoch s naznačenými primárnymi a sekundárnymi procesmi vo sfére riadenia jednotného roľníckeho družstva, resp. jeho reprodukčného procesu.

BRIGÁDY SOCIALISTICKEJ PRÁCE AKO OSOBITNÝ KOLEKTÍVNY PREJAV EKONOMICKEJ A VÝROBNEJ INICIATÍVY

Brigády socialistickej práce sú nielen konkrétnym prejavom ekonomickej a výrobnéj iniciatívy, ale aj osobitným spoločenským javom. Možno usúdiť, že ide o vyššiu formu socialistického súťaženia, o kolektívne hnutie, v ktorom v súvislosti s jeho ekonomickými a spoločenskými cieľmi vystupujú výrazne do popredia vzťahy v samotných pracovných kolektívoch, medzi nimi vzájomne a tým aj medzi nimi a vedením podniku.

Je to teda *konkrétne javová forma súťaženia*, v našom prípade podmienená veľkou a organizáciou práce v jednotných roľníckych družstvách. Nadväzuje na bežné pracovné skupiny, ich konkrétne úlohy a vyznačuje sa osobitnou črtou kolektivismu, ako morálneho vzťahu. Avšak pri vyššie uvedenej charakteristike tohoto vzťahu sme zdôraznili, že jeho uvedomelý prejav predpokladá aktívnu účasť členov skupiny na stanovovaní ekonomického cieľa. Pretvorenie pracovnej skupiny na uvedomelý kolektív s cieľavedomým plnením úloh tým viac predpokladá aktívnu účasť zainteresovaných družstevníkov na stanovovaní vlastného programu činnosti.

Už samotné stotožňovanie sa pracovnej skupiny družstva s určenými úlohami nemožno považovať len za pasívny postoj. Každé dobrovoľné a aktívne

osvojenie si, hoci uloženej pracovnej činnosti, možno považovať za základný stupeň účasti nielen na výkonnej, ale aj na rozhodovacej stránke riadenia. Tým viac sa však spoločenskej stránky riadenia zúčastňujú pracovné skupiny, ktoré uvedomele formulujú a prijímajú zvýšený, respektíve pozmenený pracovný program a v záujme splnenia ekonomických cieľov volia nielen technické a organizačné, ale aj morálne prostriedky.

Neformálnu zmenu pracovnej činnosti nemožno vôbec oddeliť od účasti kolektívu na rozhodovaní predovšetkým o spoločenskej podstate ich konania. *Zvýšenie pracovného programu skupiny družstevníkov však nie je adekvátne bez analýzy ekonomických, technických a kádrových predpokladov, bez rešpektovania objektívnych a subjektívnych podmienok.* Len také zmeny programů, ktoré sú podložené vnútornou analýzou pracoviska kolektívu, možno považovať za prejav vlastnej iniciatívy, pre uskutočnenie ktorej vynaložia zainteresovaní pracovníci potrebné množstvo aktivity. Tu treba povedať, že *nereálne zváženie možností alebo mechanické preberanie zvýšených úloh* na podnet zvonku, ktoré často vedie k ich neplneniu, má depresívne účinky na iniciatívu a sebadôveru kolektívu.

Stanovenie a uskutočňovanie pracovného programu kolektívu vyžaduje *komplexný charakter iniciatívy.* Nevyhnutnými spolukomponentmi ekonomických cieľov sú aj formy a prostriedky na zabezpečenie ich plnenia. Zvýšenému materiálnemu úsiliu, ktoré je vyjadrené v prekročení efektívnejšej hrubej alebo trhovej produkcie, nezodpovedá len materiálové a finančné krytie, voľba technológie alebo organizácie práce, ale aj zvyšovanie odbornej a ideologickej úrovne členov kolektívu, ich vzájomná pomoc a zastupiteľnosť, intenzívnejší kultúrny a spoločenský život a ďalšie prvky kolektivismu. Takto sa k ekonomickým, resp. výrobným úlohám a spôsobu ich plnenia organicky pričleňuje aj intenzívna mimopracovná činnosť, aby v dialektickej jednote materiálneho a morálneho interusu rástol a upevňoval sa nielen predmetný, ale nepriamo vlastne aj celodružstevný kolektív.

Kolektivismus družstevníkov nemožno docieľiť izolovane, bez pochopenia funkcie a vývoja ekonomických vzťahov, len apelom na uvedomenie, neorganickým prijímaním zvýšených úloh, prehlasovaním pracovných skupín za brigády socialistickej práce. Výchovné úsilie, ktorého výsledkom by mal byť uvedomelý kolektivismus, odtrhnuté od materiálne-ekonomických procesov družstva, vyznejé nakoniec formalisticky, stane sa bezobsažným. Uvedomelý kolektivismus, ako vzťah v JRD, možno rozvíjať len v súvislosti a uspokojovaním predovšetkým ekonomických a ďalej mimoekonomických záujmov jeho účastníkov. Jedine v rešpektovaní základného vzťahu medzi objektívnym a subjektívnym možno očakávať, že aj spätný vplyv vedomia člena a celého kolektívu bude tým účinnejší na upevňovanie svojho i celodružstevného kolektivismu, čím hlbšia bude účasť subjektu na riadení podstatných podmienok jeho existencie.

ZÁVER

Aplikácia zdokonalenej sústavy riadenia poľnohospodárstva na vnútrodružstevné vzťahy počíta s chozrasčotnými princípmi kooperácie medzi jednotlivými hospodárskymi alebo nákladovými strediskami podniku. Uvoľňovanie priestoru pre iniciatívu rozširovaním právomoci podniku vlastne znamená určitú ekonomickú autonómiu aj pre jeho jednotlivé útvary. Bude to práve ekonomický

ciel, ktorý v rámci zásad socialistickej podnikavosti bude motivovať pracovné kolektívy k vyššiemu úsiliu vo výrobnej činnosti, pretože ona je vlastne prostriedkom pre dosiahnutie predtým stanovených hospodárskych snažení. Nech už pôjde o hrubý dôchodok alebo inak vyjadrený zmysel konania menšieho alebo väčšieho pracovného kolektívu, jeho vypätie bude v podstate zodpovedať spoluúčasti na vytváraní alebo osvojovaní si ekonomického cieľa. Ekonomickú a výrobnú iniciatívu, ako uvedomovací proces pracovných skupín alebo celých družstevných podnikov nemožno preto rozvíjať povedľa novej sústavy riadenia, ale v jej rámci, ako princíp riadiacej práce.

Došlo dňa 10. 4. 1967

Literatúra

1. LIPTÁK, M - PALÁŠTHY, E. - CRKVA, F.: Organizácia podnikového riadenia v poľnohospodárstve. Bratislava, 1966. — 2. MÁLEK, J.: K metodě poznání skupinového vlastnictví. = „Politická ekonomie“, 14, 1966, 12 : 1086. — 3. SLEJŠKA, D.: Dialektika výrobních sil a socialistických ekonomických vztahů. Praha, 1962 : 117, 119, 179. — 4. ŠULC, Z.: Teoretická problematika účasti lidí na řízení výroby. = „Nová mysl“, 1965, 9 : 1093, 1102. — 5. TAUBER, J. a kol.: Výzkum brigád socialistické práce v JZD. Závěrečná zpráva Institutu sociol. venkova a historie zeměd. pri VÚZE, Praha, 1964.

Теоретические основы инициативы членов сельскохозяйственных кооперативов

Из содержания социалистической и особенно из характера коллективной собственности средств производства в ЕСХК исходит непосредственное участие членов кооперативов в управлении прежде всего общественной стороны воспроизводственного процесса своего коллективного хозяйства. В существовании товарно-денежных отношений естественным является первичное удовлетворение экономических интересов членов кооперативов, с которым связана и степень их общей активности. Единство управляющего субъекта и управляемого объекта, по существу, реализуется как определением экономических целей, так и активным стремлением к их выполнению.

Объективному участию членов кооператива в руководстве своим предприятием и в выполнении решений отвечает экономическая и производственная инициатива, одним из конкретных проявлений которой является социалистическое соревнование или же его отдельные формы.

Но независимо от конкретного общественного проявления повышенной рабочей деятельности, остается в силе тот факт, что участие в решениях и судьбе предприятий усиливает чувство самоуверенности хозяина, стимулируя его тем самым к большей инициативе, потому что повышенная активность в производственной деятельности имеет свои границы, которые можно преодолеть лишь путем сопряжения с активизацией руководящей работы. Это исходный пункт усовершенствованной системы руководства сельским хозяйством, которая в своих теоретических основах считается с упомянутыми принципами стимулирования инициативы членов кооперативов путем демократизации руководящего процесса единых сельскохозяйственных кооперативов и внутри их.

Theoretical Assumptions for the Initiative of Co-operative

From the content of socialist and particularly from the character of group ownership of means of production in Unified Agricultural Co-operatives results a direct participation of co-operative farmers in the management above all of the social aspect of the reproduction process of their collective farm. In the existence of the demand-and-supply relations it is natural that the economic interests of the collective farmers should be satisfied, first of all, with which also the degree of their total activity is connected. The unity of the controlling subject and of the controlled object is realized substantially, on the one hand, by a determination of economic targets and, on the other hand, by means of an active endeavour at their attainment.

To the objective participation of co-operative farmers in the management of their enterprise and in the carrying out of decisions corresponds the economic and production initiative, one of the concrete manifestations of which is socialist emulation, or its various forms.

However, regardless of the concrete social manifestation of an increased effort the fact remains valid that participation in the taking of decisions regarding the fate of the enterprise enhances the feeling and the self-consciousness of a husbandman at the place of work in the farmer and so stimulates him to a higher activity, as an enhanced effort in his effective activity has its limits, which can be exceeded only if it is linked with activation in the managing activity. And this is the basis of the improved system of agricultural management, which, in its theoretical bases, considers the mentioned principles of the stimulation of the initiative of co-operative farmers by way of a democratization of the process of managing the Unified Agricultural Co-operatives and within these enterprises.

Adresa autora:

Ing. Dušan Sagar, CSc., Inštitút sociológie a histórie poľnohospodárstva pri
VÚPE — pobočka, Bratislava, Suvorovova 16
